

до аскета щойно вранці, з появою сонця й тепла, і душа, і молитва, і віра, і сам Бог.

Усе це викликає у Вишенського страшні для нього думки, які викликають переоцінку його, колись твердих, ідеалів, що мотивували його усамітнення в печері — місці найвищої самопожертви Богові. Він відкриває собі самому, що спасіння душі можна досягнути в живому світі — служінням ближньому. І Вишенський, готовий повертатися до свого народу, розпачливо кличе послів з України, але вони його голосу вже не чують.

Попри те, що невідомо, легендарна це чи історична постать, Мойсей залишається найграндіознішою фігурою давньої історії людства і невичерпним джерелом тем і творчих натхнень, — говорив Франко.

У біблійному оповіданні Мойсей умирає в неласці гебрійського Бога за те, що не шанував його перед гебреями. У Франка натомість це смерть невизнаного й відкиненого народом провідника, що сорок років даремно водив його по пустині, але не міг схилити ввійти в цю землю.

У цій поемі Франко, між іншими, ілюструє тезу, що підневільному народові потрібно бодай три покоління вільного життя, щоб із неусвідомленого рабства перейти у стадію усвідомленого рабства, а щойно тоді — до стану почуття вільного народу. Франкові “гебреї” ще не готові були на труд і здобування збіднілої землі. Вони піддаються злим силам — демагогії Датана й Авірона, які промовляють до їх елементарних потреб, заманоючи тим, у що самі не вірять або нездатні дати народові.

Волею Мойсея Датан і Авірон разом зі своїм родом і прибічниками гинуть у земній пропасті, а у Франка їх карає нове покоління, освічене вченням і прикладом Мойсея, і на поклик Єгошуї йде здобувати обіцяну землю.

Теми одиниці, народу, провідника та їх стосунків часто з’являються у Франковій творчості, а в поемі “Мойсей” він їх начебто синтезує. Але це синтез не в сенсі філософічних тез або догм. Митець так не мислить. Його увагу тривалий час привертала погляди на повищі питання, викладені в тогочасних європейських літературах. Приміром, історію творять “великі особи” чи “історичні обставини”? Його цікавили погляди Томаса Карлайла, який доводив, що історія суспільства є реалізацією ідей “великих людей”, виразників божественного провидіння; приваблювала та Карлайлова думка, що, крім “героїв”, існує “інертна юрба”. Урешті, й погляди Ф. Ніцше, думку якого про вибраних “надлюдей” і “натовп” Франко вважав “абсурдною”. Він критикував праці Юрія Брандеса, данського критика, за те, що той відривав визначних письменників і політичних діячів від середовища й суспільно-економічних і політичних умов, серед яких вони формувалися.

Франків провідник — не відокремлена одиниця, він частка народу, якому служить. Це не “надлюдина”, що піднеслась над добром і злом, а індивідуальність, якій не чужі людські спроможності й людські уломності. Це особистість, котра важкою працею і власним досвідом розкриває таємниці людських стосунків.

Франків “цілий чоловік” — це індивідуальність високих етичних та розумових обдарувань. Він — постійний учень і сівач того, що здобував пізнанням й освічував серцем.

м.Вінніпег (Канада)

Лідія Козар

“ЛИЦАРІ ДУХА”. ФОЛЬКЛОРИСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ БОРИСА ГРІНЧЕНКА В ОЦІНЦІ ІВАНА ФРАНКА

Борис Грінченко належить до тих діячів української культури кінця XIX — поч. XX ст., творча діяльність яких розпочалася в період, коли свідомих культурних українських сил було дуже мало, а “той час, як робитиме загал, ще не прийшов, хоча він не так далеко”¹. Тож йому доводилося бути водночас і збирачем народної творчості, і

¹ Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. — Ф. III. — Од. зб. 41. — 121.

видавцем народно-просвітницьких книжок, письменником, педагогом, літературознавцем і фольклористом, мовознавцем і бібліографом, етнографом та істориком. Не випадково Іван Франко зазначав, що Б.Грінченко “засипає мало що не всі видання своїми, не раз многоцінними, писаннями: повістями, віршами, статтями, критичними і популярно-науковими, працює без віддиху, шле до цензури рукопись за рукописсю, не зражуєсь ніякими невдачами, ані критикою, часто неприхильною, а у всьому, що пише, проявляє побіч знання мови української, також гарячу любов до України, щирий демократизм, бистре око на хиби української суспільності”².

Уся подвижницька діяльність Б.Грінченка була покладена на вітар відродження України та просвіти її народу. Співвітчизники справедливо вважали його “справжнім апостолом українського націоналізму”³, “голосом совісті українства”⁴, який вирізнявся “серед другого пошевченківського покоління [...] світоглядною послідовністю, болісно загостреним чуттям національної і соціальної кривди, якимсь аж фанатичним творчим горінням, невичерпною працюовитістю”⁵. Цим пояснюється його особливе зацікавлення українським фольклором як засобом піднесення національного самоусвідомлення.

Фольклористичний доробок Б.Грінченка — це збирання й систематизація першоджерел, їх публікація, дослідження фольклору, бібліографія, рецензії, огляди, “олітературнення” фольклорних жанрів у власній художній творчості тощо. Його чотиритомне видання “Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях” (1895, 1896, 1899), “Из уст народа” (1900) на межі ХІХ — ХХ ст. посіло видне місце, було “до певної міри аналогічним “Трудам...” П.Чубинського (з переважанням, однак, саме зразків народної творчості)”⁶.

Іван Франко найбільше цінував Б.Грінченка як популяризатора, видавця народно-просвітницьких книжок, етнографа, мовознавця, бібліографа. Він неодноразово схвально відгукувався на вихід Грінченкових праць у своїх оглядах, рецензіях, виступах. “Слідячи від перших Ваших виступів на літературне поле в “Світі” 1881р[оку] за Вашою діяльністю, я мусив дивуватися Вашій енергії, витривалості в праці і широкому обсягові Ваших літературних та суспільних інтересів”, — щиро зізнавався І.Франко в листі до Б.Грінченка 1906 р. І далі І.Франко говорить про свою особливу повагу та симпатію до нього: “Смілість, з якою Ви виступали не раз у справах, про які ніхто інший не важився заговорити, вказувала в Вас чоловіка, в якому, крім літературного таланту, був також публічний діяч. Розширення ж Вашої діяльності на поле наукове, на поле фольклору, літературної критики та язикознавства збуджували мою найповнішу симпатію до Вас” (50, 306).

Як зауважив А.Погрібний⁷, сучасники найчастіше порівнювали І.Франка і Б.Грінченка за розмахом діяльності, яка була й залишається унікальним прикладом майже надлюдської працюовитості. Грінченкова багатогранна творча діяльність дуже імпонувала І.Франку, незважаючи на певну тимчасову мовну полеміку між ними, яку згодом спростував І.Франко у статті “З останніх десятиліть ХІХ в.”: “... [Грінченко] у “Правді” порушує важну справу язикової незгідності, яка зовсім натурально витворилася була між Галичиною й Україною; його голос викликав був дуже оживлену полеміку, та, що найважливіше, пізніше наше письменство йде переважно туди, куди вказав він у тій своїй статті” (41, 514).

Варто відзначити й те, що перша Грінченкова публікація була зв’язана з І.Франком, який був головним редактором журналу “Світ”. “Його вірші, друковані в “Світі” під псевдонімом Перекотиполя, мені дуже були сподобалися”, — писав І.Франко в листі до А.Кримського в березні 1892 р. (49, 329). Повагу до І.Франка і вдячність за підтримку

² Франко І. Наше літературне життя в 1892 р. // Франко І. Збір. тв.: У 50 т. — Т.29. — К., 1981. — С.14. Посилаючись далі на це видання, том і сторінку зазначаємо в тексті.

³ Галін Т. Борці за мрії // Громадянин. — 1910. — Ч.36. — 20 травня.

⁴ Некролог. І.Б[рика] про Б.Грінченка // Календар Просвіти за 1911р.

⁵ Чорновіл В. Слово про Кобзаря (Тарас Шевченко в оцінці Б.Грінченка) // Широке море України: Документи самвидаву з України. — Париж; Балтимор, 1972. — С.104.

⁶ Беззовський І. Серійні видання українського фольклору // Народна творчість та етнографія. — 1977. — №2. — С.65.

⁷ Погрібний А. Борис Грінченко. — К., 1988. — С.8-9.

⁸ Грінченко Б. Твори: У 2 т. — Т.1. — К., 1963. — 597с.

Б.Грінченко зберіг на все життя: “Тільки д. Ів.Франко озвався р[оку] 1886-го до мене; од його дізнався я, що мої праці варті друку. За це повинен я йому дякувати”⁸.

І.Франко запрошував Б.Грінченка до співпраці у виданні “Поступ”. “Особливо пожадани були б мені Ваші причинки до української бібліографії і, коли можна, ширші критичні роботи”, — писав він у листі до Б.Грінченка від 24 листопада 1886 р. (49, 84). Такої ж думки І.Франко дотримувався і при заснуванні “Літературно-наукового вісника”, як видно з його листа від 19 листопада 1897 р.: “Як до одинокого тепер літературно-наукового видання на всьому обширі нашого краю комітет бажав би стягти до “Вісника” всі кращі сили нашої сучасної літератури, між котрими Ви, шановний добродію, стоїте в першому ряді” (49, 84). Б.Грінченко поставився з цілковитою прихильністю до пропозицій І.Франка: “Щодо праць моїх, то все, що можу зробити з моїми невеличкими силами, я радий для Вас зробити...”⁹.

Архівне листування Б.Грінченка та І.Франка, яке зберігається в Інституті літератури ім. Т.Г.Шевченка НАНУ (Ф.3. — Од. зб. 1602, 1608, 1610, 1611, 1626, 1629) та Інституті рукописів НБУВ (Ф.ІІІ. — Од. зб. 40144 — 40152), засвідчує їх дружні відносини та співпрацю. У 1900-х рр. Б.Грінченко кілька разів гостював у І.Франка у Львові. 1903 р. вони вдвох їздили до Відня. Родина Грінченків завжди щиро переймалася долею І.Франка. Так в одному з листів Марії Грінченко до Івана Липи читаємо: “Грушевський мусів зовсім покинути Товариство, а Франко та Гнатюк вийшли з виділу. Хто ж буде працювати, коли ці найкращі сили наші [...] усунено від Товариства? Усунено тих, що своєю працею невисипують та енергією так піднесли нашу науку, що її видко стало і в Європі! [...] Двадцять вісім років чоловік чесно і тяжко працював задля свого народу і не доробився навіть хоч до вбогого, але певного шматка хліба! Не дарованого, ні! Тяжко запрацьованого, але хоч трохи певного!

Правда помине час, і як уже вірні сини свого народу будуть холодними трупами, то не вмере їх ім'я і з повагою казатимуть його далекі потомки. Але покіль живі, тяжко їм серед “патріотів” жити й працювати. Бо щедро кидають “патріоти” колючки на шлях тим, хто дужче любить ідею, аніж “лакомства життєві” і не хоче потурати смакам “головатої капусти” [...].

Наука ж наша гине! Франко й Гнатюк без заробітку застаються! Не можна ж легковажити сієї справи!” (ІР, Ф.ІІІ. — Од. зб. 44138).

Справді, як уже було відзначено дослідниками¹⁰, фольклористична діяльність І.Франка гідна подиву. Під його керівництвом вийшло понад 30 великих томів “Етнографічного збірника”. Він сам керував їх виданням, систематизував матеріал, складав покажчики паралелей до безлічі творів, упорядкував понад 31000 приповідок, збірку “Людових вірувань на Підгір'ю”, вів кореспонденцію з численними збирачами з усіх кінців України, виступав з цінними дослідженнями про народні пісні (“Жіноча неволя в руських піснях народних”, 1883; “Студії над українськими народними піснями”, 1907—1913) та з численними рецензіями на фольклористичні праці різних учених.

І.Франко одним із перших відгукнувся на вихід пісенного збірника Б.Грінченка “Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях” (Чернігів, 1899. — Т.3), опублікованого на сторінках “Літературно-наукового вісника” (1899. — Т.6. — №5. — С.121-122) рецензією, в якій звернув увагу на новизну народних пісень: “[...] в значній частині доси ніде не друкованих, а врешті відмінних від тих, які були друковані доси”. Він високо оцінив методику видавничої діяльності Грінченка, наголосив на важливому науковому значенні бібліографічного покажчика “усіх видань, де друкувалися українські народні пісні”. “За сей покажчик, що особливо вказує на багато російських видань, незвісних у нас, належиться д.Грінченку велика дяка”, — наголосив І.Франко в кінці відгуку.

І.Франко віднайшов у збірнику Б.Грінченка варіант балади “Тройзілля” — “Через сад зелений стежечка лежала”. Він також зауважив, що значна частина варіантів цієї балади у збірнику Б.Грінченка засвідчує її давнє походження, не пізніше XVII ст. Він

⁸ Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. — Ф.3. — Спр. 1608. — Арк. 545 — 546.

¹⁰ Див.: Дей О. Видатний діяч революційно-демократичної фольклористики // *Сторінки з історії української фольклористики*. — К., 1975. — С.82-83.

неодноразово робив посилання на збірник Б.Грінченка у своїх теоретичних дослідженнях, зокрема “Студії над українськими народними піснями”, “Южнорусская пасхальная драма”.

І.Франко також дав високу оцінку бібліографічній праці Б.Грінченка “Литература украинского фольклора (1777—1900)” (Чернігів, 1901): “Зібрати і впорядкувати суцільно все, що було доси опубліковане з нашого народнього словесного скарбу і що було писане з приводу його — се один із дезидератів не тільки українського патріотизму, але загалом слов’янської науки”¹¹. Водночас він вказав і на окремі недоліки покажчика, доповнив список літератури українського фольклору літературою російською, польською та німецькою мовами (близько 40 назв).

Як зазначали дослідники¹², Борис Грінченко беззастережно поділяв наукові засади І.Франка у виданні фольклору. У своїх статтях “Несколько дополнений к статье И.Франко об украинской литературе”, “Іванові Франкові” та “Іван Франко” (для “Большой энциклопедии” С.Южакова) Б.Грінченко не лише дав високу оцінку творчій діяльності І.Франка, а й, “либонь, першим в українському літературознавстві вказав на його світове, загальнолюдське значення”¹³, віднісши його до “тих лицарів духа, що сявем свого розуму й таланту ведуть народи наперед”¹⁴.

В одному з листів Марії Грінченко до Івана Липи також знаходимо подібні рядки: “І великі душі, зробивши своє діло на землі, злинуть у якусь іншу країну, щоб там робити його далі. А інтереси дрібні, особисті і все, що тепер, за життя земного, хочеться забути, а воно не забувається, все те там забудеться; і ніяка душа не болітиме своїм власним особистим горем там [...], де живуть “праведнії”, а ті праведнії, то — лицарі духа” (ІР, Ф.ІІІ. — Од. зб. 44125).

Такими “великими душами”, “лицарями духа”, титанами праці постають сьогодні перед нами через багато років Іван Франко і Борис Грінченко, даючи не одному поколінню насагу на творчу працю для України.

¹¹ *Записки* Наукового товариства ім. Т.Шевченка. — Т.ХІІІІ. — Л., 1901. — С.44-49.

¹² Див.: *Погрібний* А. Борис Грінченко. — С.254.

¹³ *Там само*. — С.247.

¹⁴ *Грінченко* Б. Іванові Франкові // *Нова громада*. — 1906. — №8. — С.138.

Олена Дудкіна

ПОСТАТЬ ІВАНА ВИШЕНЬСЬКОГО КРИЗЬ ПРИЗМУ ЕТИКО-АНТРОПОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ І.Я.ФРАНКА

Духовний та людський, наскільки виявилось можливим його реконструювати, образ Івана Вишенського посідає особливе місце в літературознавчій спадщині І.Франка. У статті “Іван Вишенський, його час і письменська діяльність” дослідник зазначав, що саме “постать Івана Вишенського була першою літературною появою, що [...] збудила (в ньому — *О.Д.*) охоту до наукового оброблення його літературної спадщини”¹. Франкове формулювання “першої появи” (явища) вказує на безперечно чільне за рангом значення, що його дослідник відвів Іванові Вишенському серед діячів української давнини. І хоча не Франкові належить пріоритет відкриття цього письменника, проте саме він увійшов до нечисленної когорти перших дослідників, чиїми зусиллями було закладено основу видання і дослідження спадщини І.Вишенського.

Уперше на сторінки вітчизняних видань прізвище “Вишенський” (“Иоанн, пореклом Вишенский”) потрапило у 1845 р. — у першому томі друкованих у Києві “Памятников, изданных Временною комиссиею для разбора древних актов”, де було вміщено створену 1621 року (автор невідомий) пам’ятку “Советование о благочестии”. Згодом мали місце

¹ *Франко* І. Збір. тв.: У 50 т. — Т. 28. — К., 1980. — С. 278. Посилаючись далі на це видання, зазначаємо в тексті том і сторінку.